

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MINT KATONA.

(Második közlemény.)

4. Szolgálatá az 1. sz. ulánus-ezredben.

Az ezred kötelékében a hivatalos kimutatás szerint 1811. májusától 1815. február 28-ig van, de az ezredben tényleges szolgálatot csak 1813. tavaszáig teljesít, ezután a haditanács május 20-án kelt rendelete szerint hg. Schwarzenberg Károly tábornagynak, a csehországi megfigyelősereg vezérének táborkarába került parancsörtsitznek.

A) Az ezredben töltött szolgálatára vonatkozó adatok hézagosak, csak atyjához írt öt saját és néhány ismerősének levele áll rendelkezésünkre. A hadügyi levéltár adata szerint az ezred 1811. május 1-én vette állományba. Már tudjuk, hogy az ulánusokhoz csere útján került. A cserét sógora, gr. Zichy Ferdinánd, az 1. ulánus ezred alezredese közvetítette. Szüleinek a terv tetszett, így István fiukat családi környezet hatása alatt tarthatták, mert Zichy alezredes felesége néneje volt gr. Széchenyi Istvánnak. Zichy Etselt Lajos főhadnagy személyében talált a saját lovasosztályában olyan tisztet, aki a cserére hajlandó volt. Erre gr. Széchenyi Ferenc a két ezredtulajdonos beleegyezését kérte. Merveldt Maximilián altábornagy beleegyezése 1811. március 5-én kelt, ugyanezen idő körül veszi tudomásul a cserére vonatkozó kérést hg. Liechtenstein János tábornagy is. A két beleegyezés alapján Zichy alezredes tanúsága mellett Etselt Lajos főhadnagy márc. 9-én írásba foglalta a cserébe való beleegyezését. Gr. Széchenyi István viszont április 12-én nyugtatja szüleinél a csere költségeit. A 7. sz. huszárezred parancsnoka június 7-én értesíti az 1. sz. ulánusezredet, hogy Széchenyinek az ezredben nincs semmiféle tartozása, sem követelése, de a végleges elszámolást akkorra ígéri, amikor az ulánusezred értesíteni fogja Széchenyi István főhadnagy létszámba vételét. Több irat erre nézve nincs, s így a május 1-i létszámbavétel nem fedi biztosan a való tényállást. Nem tudjuk adat szerint megállá-

pítani az időpontot, hogy mikor távozott a 7. huszárezredtől, és hogy mikor jelentkezett az ulánusezrednél.

Elbinger Jenő volt ulánusezredbeli káplárnak¹¹ 1835. november 29-i leveléből megtudjuk, hogy az ezred parancsnoka br. Wilgesheim Lajos ezredes volt és Széchenyi az alezredesi osztály első századában gr. Zichy Ferdinánd alezredes osztály- és Thekusch Honorius kapitány századparancsnoksága alatt a 7. szakaszt vezényelte. Elbinger közléséből és Széchenyi leveleiből tudjuk, hogy az ezred 1811- és 1812-ben a csehországi Pardubitz, Hohenmaut, Rsepnik községekben, 1813-ban pedig a hevesmegyei Gyöngyös és Nagyoroszi községben volt állomáson.

A rendelkezésre álló öt levélben katonai vonatkozás viszonylagosan kevés található. Egy alkalommal Széchenyi az ezred törzséhez Pardubitzba van kivezényelve. Kellemetlen munka várt reá, mert néhány szökevény katona kihallgatásán kellett résztvennie, de mint írja, a vizsgálat és ennek végighallgatása nagyon unalmas dolog. Ez közvetlenül bevonulása után történt, amikor a század kiképzés is meglehetősen gondot okozott. Széchenyi is jelzi, hogy sok dolga van, mert állandóan gyakorlatoznak.

1812-ben az orosz-francia háborús hírekről és a porosz-osztrák készülődésekről értesíti atyját és így elmélkedik a háborúról: a katonák még a tapasztalat ellenére is mindig remélik a győzelmet, ő minden munkában részt vesz, de remélni nem, csak félni tud. Úgy látja, hogy a katonai tudományban nem nagyon haladtunk előre és más viszonylatban sem javultunk annyira, hogy jobb eredményt remélhessünk; ha pedig egyedül a szerencsében hiszünk, hogy talán most megfordul a kocka, nem cselekszünk okosan. Sokan a háborút a fáraó kártyajátékhoz hasonlítják, amelyben néha a legügyesebb is legyőz mindenkit és ügyesség nélkül csak szerencséjére van szükségünk. Igaz, jelenti ki Széchenyi, hogy sajnálatra méltó az, akinek a sors nem kedvez, de az észnek kényszeríteni kell tudnia a szerencsét, s ha ez lehetetlen, még bukásában is nagy marad az ember. Aki hozzá hasonlóan gondolkodik, az nem tehet többet, mint hogy életét feláldozza a közjóért; de ez sem segít, azért a

¹¹ Elbinger Ernő később őrmester lett. Részt vett az 1813–4-i olasz hadjáratban és vitéz magatartásáért az ezüst éremmel tüntették ki. Részt vett az 1815. évi olasz hadjáratban, majd az 1815. évi párizsi megszállásban is. Később a háborús fáradalmak következtében beteg lett, majd mint rokkantat napi 10 ezüst krajcár díjjal elbocsátották. Megházasodott és tisztjei közbenjárására a csehországi Saazban a büntetőbírórság börtönőre lett évi 100 ezüst frt illetményel. Feleségét és 4 gyermekét e fizetésből nem tudta eltartani, ezért 30 frt könyöradományt kért volt szakaszparancsnokától.

legjobb, ha türelmesen bevárja az ember a sorsát és engedi, hogy a Gondviselés kormányozza. Majd közli atyjával, hogy mihelyt biztosat tud, mi igaz e közszájon forgó hírekből, azonnal értesíti, de azt hiszi, hogy ahol nagy a lárma, ott kevés a mag. Ebben azonban tévedett Széchenyi, mert néhány hónap leforgása után európai szövetség alakult és megindult a nagy harc Napóleon ellen.

A katonain kívül egyéb elfoglaltságról is nyilatkozik. Szabad idejében halászzal, vadászattal tölti el idejét, vagy pedig sógorával meglátogatja ismerőseiket, szomszédait. A vadászatok között kiemeli a fladnitzit, hg. Auersperg Károly altábornagy birtokán. Dícséri a barátságos fogadtatást, meg is kéri atyját, köszönje meg a hercegnek jóságát, ha Bécsben találkozik vele. Ezek az utak és szórakozások kimerítették Széchenyi erszényét. Atyja jóságát veszi igénybe, hogy „a cseh gávallérok” meghívásának eleget tehessen. Mentegetőzik kéréséért, mert a negyedévi járulékon felül kér támogatást, de jelzi, hogy szüksége van egyébként is pénzre a nagy drágaság miatt lovai ellátására és Bécsbe utazására; megemlíti okul azt is, hogy legutóbbi bécsi időzése alatt szekrényéből 2000 frt-ját ellopták, kéri ennek a megtérítését.

Látogatásai közül megemlíti chlumetzi látogatását gr. Kinsky Lipótnál (felesége br. Puteani Teréz volt), a leutomisichelit gr. Waldstein Antalnál és a szándékolt geierspergit rokonánál, gr. Cavriani Kristófnál.

A hegyesvidék nagyon érdekelte, s mint említi, Hohenmautból egyik helyről a másikba vándorolnak, hogy idejüket lehetőleg hasznosan töltsék el és megismerjék a vidéket. Prágát is meglátogatta, hogy megismerje a várost. A rossz időjárás (a sok esőzés) azonban akadályokat gördített szándékai végrehajtásában, s ekkor megállapítja, hogy a csehországi utak ilyenkor oly rosszak, hogy csak gyalog vagy lóháton járhatók, és dícséri a magyar utakat, amelyeken kényelmesebb az utazás kocsin.

A családi hírek és a cenki otthon különösen érdeklik. A legnagyobb tisztelettel van szülei iránt, mindig hangoztatja fiúi háláját, és szüleinek mindenben engedelmes akar lenni. „Kedves és derék” Pál bátyjáról, házasságáról szeretettel emlékszik meg, örömmel gondol házasságkötése napjára, mert ő is haza mehet és együtt láthatja a családot. Szeretettel gondol a multra, a boldogan eltöltött időkre és ez a gondolat édes álomba ringatja: otthon képzelettel magát. Boldog az ember, írja, hogy remélhet; sok embert már a remény is boldoggá tesz; azt hiszi, hogy az ember elégedettebb, amíg remélni tud, mert ha már elérte a kívántat, nem örül úgy, mint amíg reméli, hogy elérheti. Ez a megállapítás

teljesen önmagára illő. Ilyen volt Széchenyi István ügyszólván egész életén át!

Az, hogy Széchenyi az ezrednél egyfolytában, azaz szabadság nélkül szolgált-e 1811—1812. és 1813-ban, nem állapítható meg pontosan. 1811. nov. 12-i levelében örül, hogy szüleit csakhamar viszontláthatja. Sógora, gr. Zichy Ferdinánd is írja 1811. júl. 30-i levelében, hogy decemberben haza megy: ebből arra lehet következtetni, hogy a téli hónapokban kb. 3 hónapon át otthon voltak szabadságon. Megállapítható 1811. máj. 27-i leveléből, hogy Pál bátyja házasságán (1811. jún. 13-án), 1812. okt. 3-i leveléből pedig, hogy rövid időre 1812-ben is otthon lehetett. 1813-ban ezrede már Heves megyében volt állomáson s a téli szabadság után, 1813. márc. 26-i levele szerint, ide vonult be Orosziba, ahol szakasza állomásozott. Bevonulása alkalmával sok jótanáccsal, erkölcsi oktatással távozott hazulról. Pestről (1813. márc. 26.) írt levelében köszöni a tanácsokat, s mint írja, atyja jó tanácsokkal megbocsátja előbbi könnyelműségét, mert hiszi, hogy nem él vissza jó szüleinek most is különösen tapasztalt kegyességével. Örömmel kész minden oly lépést megelőzni, amelyet szülei esetleg rosszalnának. Esdve kéri szüleit, bízzanak ígéretében, becsülettel meg akarja azt tartani. Igéri szüleinek, hogy Gyöngyösről, vagy Orosziból minden postanapon hírt kapnak tőle, de biz innen keltezett egyetlen levél sem maradt ránk. Elbinger Jenő leveléből megtudjuk, hogy 1813. tavaszán sógorával, gr. Zichy Ferdinánddal együtt távozott az ezredtől. Zichy azért távozott, mert a 7. huszárezred parancsnoka lett, Széchenyi pedig valószínűleg azért, mert sógora szabadságot eszközölt ki számára. Az ezredhez többé nem is vonult be, mert hg. Schwarzenberg Károly tábornagy mellé került parancsörtsztnek. A hadilevéltár adata szerint az udvari haditanács 1813. május 20-án atyja kérésére rendelkezett így. Ez adatnak több tekintetben ellentmond gr. Zichy Ferdinándnak apósához, gr. Széchenyi Ferenchez intézett keltezetlen (de minden bizonnyal 1813. május havából¹² kelt) levele. E szerint Zichy új ezredéhez való bevonulása előtt jelentkezett az udv. haditanács elnökénél és hg. Schwarzenberg Károlynál. Ez utóbbi irodájában a főhadsegédtől megtudta, hogy a hercegnek Széchenyi István főhadnagyot, mint szorgalmas és ügyes embert több oldalról ajánlják futártisztnek. Mint írja apósának, további puhatolozására megtudta azt is, hogy

¹² Az uralkodó hg. Schwarzenberg Károlyt május 8-án nevezte ki a csehországi megfigyelő sereg vezérévé és május végével utazott el Bécsből a hadsereghez, így Zichy a Bécsből keltezett levelet csak májusban írhatta.

az erre vonatkozó előterjesztést a vezérkari javaslattal együtt már az uralkodó elé terjesztették. Zichy stafetával közölte a hírt apósával s megjegyezte, hogy e változás István fiának kiképzésére, előhaladására bizonyára hatással lesz és valószínűnek tartotta, hogy a háború befejeztével mint őrnagy tér haza. Ez a jókivánság nem teljesedett be.

B) Gr. Széchenyi István mint utártiszt.

Az 1809. okt. 14-i bécsi békétől a csehországi megfigyelő sereg szervezéséig, azaz amíg Széchenyit hg. Schwarzenberg táborkarába parancsörtsitznek kirendelték, a megalázott ausztriai császárság felett nehéz idők vonultak el.

Napóleon I. Ferenc békekérését 1809-ben eleinte visszautasította s Ausztria felosztásáról és I. Ferenc császár lemondásáról beszélt, de aztán „ismételt könyörgésre” hajlandó volt tárgyalni. A tárgyalások folyamán csak akkor volt hajlandó engedni szigorú feltételeiből és a monarchiát csonkítatlanul meghagyni, „ha I. Ferenc a würzburgi herceg javára lemond trónjáról.”¹³ E fenyegetések nem voltak alaptalanok, hisz Napóleon Proclamatíójában a magyar nemzetet királyválasztásra hívta fel. Királyjelölt volt naplója bizonyága szerint József nádor, jelölt volt hg. Eszterházy Miklós is. I. Ferenc családi tanácsot is tartott esetleges lemondása tárgyában. Az 1809. okt. 14-i kemény békekötés elhárította a veszélyt.

Napóleon a bécsi békekötés után 1811-ben hatalma tetőfokán volt: megalázta az angolokon kívül minden ellenfelét, I. Sándor cárral a tilsiti béke óta szövetségben állott s ez a szövetsége a bécsi béke után megszilárdult, mert Ausztriának tartománya egyik részét, Kelet-Galiciát neki biztosította. Franciaország 1811-ben Európa leghatalmasabb állama volt.

Ez nem volt elég. Angliát szerette volna letörni. Több önkényes intézkedése miatt azonban ellentétbe került Sándor cárral, úgy hogy a szárazföldi zárlat ügyében ellene foglalt állást. Ez háborúra vezetett. Napóleon 1812-ben félmilliónál nagyobb sereggel betört Oroszországba. Eljutott Moszkváig, de innen vissza kellett vonulnia. A nagy hideg, az éhség, a betegségek, az orosz sereg folytonos nyugtalanító csatározásai Napóleon seregét tönkre tették, csak roncsai jutottak vissza. A megalázott Poroszország ekkor szövetségre lépett Oroszországgal, hogy lerázza magáról az

¹³ Fournier Agoston, I. Napóleon életrajza II. k. 375, 378. és Viszota Gyula, Az 1809. nemesi felkelés. (Századok, 1909. évf.) A családi tanácsról feljegyzések másolatban birtokomban.

igát. Betörték Szászországba, de Napóleon rövid idő alatt új sereget teremtett elő. Ezzel 1813. május 2-án Großgörschennél, május 20-án Bautzennél győzedelmeskedett az orosz-porosz seregeken. A szövetségre kényszerített Ausztria e harcok alatt figyelőhadereget szervezett, majd a francia győzelem után, kiegészítve e sereget, fegyveres erővel igyekezett békét közvetíteni az ellenfelek közt, egyrészt hanyatlott tekintélyének, másrészt elvesztett területeinek visszaszerzésére.

Gr. Széchenyi István körülbelül ez időpontban, a prágai kongresszus folyamán jelentkezhetett a táborkarban. A jelentkezés időpontja nem állapítható meg pontosan, még hg. Schwarzenbergről is csak azt tudjuk,¹⁴ hogy valószínűleg május 21-én utazott Prágába. Ha tehát Széchenyit május 20-án rendelték a táborkarba, — a rendelet kézhezvételét, Széchenyi előkészületeit figyelembe véve — valószínű, hogy június folyamán jelentkezett. Első ismert levele atyjához Liebenben (Prágától félóránnyira) 1813. július 11-én kelt. Figyelembe kell vennünk, hogy előzőleg, ha hosszabb időre távozott a szülői háztól, mindig levélben búcsúzott el szüleitől. Most oly fontos helyzetben, szintén elbúcsúzatott. Azonkívül július 11-i levele semmiképen sem tekinthető az új helyzet kezdő tudósításának, épen azért a legnagyobb valószínűség az, hogy egy vagy néhány levele e korból ismeretlen, vagy elveszett vagy lappang.

A kongresszusról csak a résztvevő diplomaták tudtak valamit, más, és így Széchenyi is tájékozatlan. Abban bizonyos, hogy néhány hét múlva majd megtudjuk: háború lesz-e vagy béke. Minden bizonytalan Széchenyi szerint, de vannak jelek, amelyek békére, vannak, amelyek háborúra mutatnak. Háborús jel, — bár lehet, hogy csak tüntetések a béke fenntartására — hogy Kutschera János, a császár főhadsegédje Budára távozott a nádorhoz, hogy a magyar nemesi felkelés megszervezését¹⁵ sürgesse; hogy az osztrák tartományokban a Landwehrt teljes erővel szervezik; hogy a hadseregben a tisztikart már kiegészítették. Ez alkalommal szolgál, hogy saját helyzetéről is írjon. Közli atyjával, hogy ezredében (az 1. ulánusoknál) a kiegészítés következtében

¹⁴ Wlaschütz Vilmos: *Der Befreiungskrieg*. 1813 1814. II. k. 62 l.

¹⁵ Júl. 15-i levelében reméli, hogy a magyar nemzet a Landwehrek hatása alatt kiállítja a nemesi felkelést, mert talán az nem akar az egyedüli nemzet lenni, amely nyugodt maradjon. A nemesi felkelést nem hívták egybe, mert sokan jelentkeztek katonai szolgálatra, úgy, hogy a nádor júl. 9-i javaslatára a 10 huszárezredben 2—2 velit osztállyal szaporították az osztályokat s a nádor által javasolt nemesi felkelés egybehívását a császár mellőzte. (Wlaschütz Vilmos: *Befreiungskrieg* 1813. und 1814. II. k. 116. l.)

a második a rangsorban a másodkapitányságra, úgy hogy rövid idő múlva előlép, ami tényleg meg is történt, mert mialatt levelét írta, július 1-i hatállyal másodkapitány lett.

Önmagáról közli atyjával, hogy Lieben a leggyönyörűbb vidék, jól érzi magát itt lovaival és embereivel együtt, hogy a tábornagy és előljárói kegyesek hozzá, társai (ekkor még Rosty Károly kapitány és gr. Lichnowsky Vilmos főhadnagy) barátsággal vannak iránta, úgy hogy meg van elégedve helyzetével. Tábornagya, amint meglátta lovait, tettségét fejezte ki, hogy sokat ad lovaira, mert ezekkel jó szolgálatot teljesíthet. Ezt érdem nélkül érte el, mert atyja helyezte ily állásba, de reméli, hogy más tekintetben érdemeket szerezve épúgy megelégedett lesz vele.¹⁶ Elfoglaltságáról írja, hogy katonai szolgálata csak délelőtt van, délben kellemesen tölti el idejét az ebédnél, étvágya hihetetlen nagy, délután végigtekintik lovaik előlovagoltatását, majd zenével vagy viztjátékkal töltik el az időt, a vacsoráról azonban vendéglő hiányában le kell mondania. Így múlik nap-nap után, néha esetleg bemennek Prágába, de itt unalmasan telik el az idő, mert alig találhatnak ismerőst.

Egyébként is egyhangúan múlnak a napok. A kongresszus megnyitása halasztódik, mert csak a francia megbízott van itt. Érdekesebb híre Széchenyinek, hogy az oroszporosz seregekkel összeköttetést létesítenek, ami nyilván annak volt a jele, hogy Ausztria mind közelebb sodródik a háborúhoz. A katonák, köztük sógora, gr. Zichy Ferdinánd, de Széchenyi is, türelmetlenül várják a háborút, mert az életmód mind tűrhetlenebb, idejük ugyanis munka nélkül telik, de le vannak kötve. A szolgálat abban áll, hogy az egész napon át lesniök kell a tábornagy esetleges parancsát, s mivel negyed órányira lakik a főhadiszállásától, ott kell időznie az udvarban vagy az előszobában mindazokkal, akik a tábornagyhoz akarnak jutni, s így még olvasni vagy írni sem lehet. Egyéb híreket is közöl a császárról, hadiszállásáról, akkor még gr. Metternich Kelemen külügyminiszterről.

Közben augusztus 10-én lejárt a fegyverszünet. A béketárgyalások mindkét fél mesterkedései következtében eredménytelenek voltak. Ausztria az utolsó pillanatokban közölte Napóleonnal a békefeltételek hat pontját, s minthogy ezekre aug. 10-ig nem kapott választ, aug. 12-én megüzente Napóleonnak a háborút, s a hadiállapot a 6 napi felmondással aug. 18-án állott be.

A szövetségesek három hadsereggel indultak harcba: a

¹⁶ Többször hálálkodik, hogy jó lovakkal vonulhatott be s kiemeli, hogy a tábornagy sokat ad erre.

főhadsereg hg. Schwarzenberg parancsnoksága alatt Csehországban, egy kisebb, a sziléziai sereg Blücher Leberecht lov. tábornok vezetése alatt Sziléziában, egy másik az északi, Károly János svéd trónörökös (azelőtt Bernadotte János francia marsall) parancsnoksága alatt északon Brandenburgban. A hadicél Napóleon és seregének kifárasztása volt: ha Napóleon megtámadja az egyik sereget, ez visszavonul, a másik pedig előhalad Napóleon összekötő vonalait veszélyeztetve, s ez a taktika mindaddig folyik, amíg a három sereg egymáshoz oly közel nem kerül, hogy Napóleonra a végső csapást egyesülten meglehessék.

Széchenyi a háború második napján, aug. 18-án csak általános híreket közöl atyjával. Találgatja, mi lesz Napóleon szándéka, nyilatkozik a főseregről, hogy Schwarzenberg tábornagy parancsnoksága alá került Barclay de Tolly orosz gyalogsági tábornok vezénylete alatt egy orosz és egy porosz sereg is, s hogy Schwarzenbergre ruházták a fővezérséget, ezt a szép, de nehéz szerepet, s ha ezt szerencsével játssza, bizonyosan kora legnagyobb emberévé emelkedik. A hadsereg szelleme, mint írja, rendkívül lelkesült, úgy hogy minden jót remélhetni. Kellemetlent is közöl atyjával, hogy négy lóva a csehországi köves utaktól megsántult s nagy mentegetőzéssel kér utalványt, hogy esetleges cseréléssel pótolhassa lóállományát, mert tábornagya kegyes ugyan hozzá, de pogány módon megugratja küldetésekkel; egyszer már saját lovaiból akart egyet átengedni, ha másként nem kapna, vagy a Prágába küldött beteg lovai nem javulnának meg. Vigasztalóként felhossa, hogy többi társa is így van. Senkinek sincs fogalma arról, hogy mennyit kell lovagolniok: sokszor 10 mérföldnyire elküldik saját lován abrak nélkül, s ha az embernek nincs szerencséje és a ló elveszti patkóját, patája úgy megromlik a sziklás talajon, hogy nem lehet megpatkolni. De szívesen elveszti lovait, még saját lábait is, ha az emberiség javára szolgál.

A drezdai ütközet.

Mindenki találgatta, mi fog történni. Széchenyi atyjához írt levelében úgy vélte, hogy Napóleon a rosszul járható peterswalde-i és reitzenhahni szorosokon aligha törhet be Csehországba, s mikor bizonyos volt a hír, hogy elhagyta Drezdát és Bautzenban foglalt állást, kétséges volt, vajjon ott marad-e vagy tovább vonul Blücher ellen Boroszlóig, vagy pedig a svéd trónörökösöt támadja-e meg. Inkább azt hitte, hogy ez utóbbi „legveszélyesebb ellenfelét” akarja megtámadni. A szövetséges hadsereg vezérei is homályban voltak Napóleon céljai felől. Erre mutat a melniki aug. 17-i tanács-

kozás, amelyben elhatározták, hogy 4 oszlopban Lipcse felé vonulnak Napóleon összekötő vonalainak veszélyeztetése végett, hogy így az Elba balpartjára visszakényszerítsék. Napóleon hadicélja az volt, hogy ellenfeleit egymás után semmisítse meg. Először a Bober folyó felé indult Blücher ellen, de ez a kitűzött terv értelmében visszavonult. Arra a hírre, hogy a Freiburg—Chemnitz—Lipcse vonalon nincs ellenség, viszont a főszereg és a sziléziai sereg közötti összeköttetést biztosító osztrák hadtestet a francia csapatok erősen szorongatták és Napóleon nem tért vissza az Elba balpartjára, a haditanács úgy határozott, hogy a főszereg hagyja abba a további előhaladást Lipcse felé és a sereg közepét meg balszárnyát derékszögben jobbra fordultassa Drezda felé. Ez a fordulás nagy késlekedést idézett elő, a kitűzött időre a nagy esőzés miatt a csapatok nem tudták kitűzött helyüket elfoglalni. A támadást Drezda ellen elhalasztották, sőt a cár döntésére aug. 25-én kényszer pihenőt tartottak, holott a gyengén védelmezett Drezdát a nagy sereg e napon lerohanhatta volna. A veszedelemről értesült Napóleon abba hagyta Blücher üldözését, ott hagyta Blücher megfigyelésére Macdonald marsallját, maga azonnal Drezdába sietett, úgyhogy aug. 26-án az ostromra kitűzött napon ő is, de erőltetett menetben haladó seregének zöme az utolsó pillanatban szintén a városban volt. A francia védősereg az aug. 26-i támadást visszaverte, az ostromló sereg pedig a Drezda előtti magaslatokra vonult vissza, s úgy határozott, hogy aug. 27-én bevárja Napóleon támadását. A 27-ére virradó éjjelt a főhadiszállás izgatott munkában töltötte el: el kellett készíteni az egyes csapatok részére a parancsokat, hogy a futártisztek mielőbb rendeltetésük helyére vigyék.

De közben jelentések is érkeztek a csapattestektől. Két részről nem jó hír futott be; a balszárnyra rendelt vezér jelentette, hogy nem éri el a kitűzött időre (7 órára reggel) a kijelölt helyet; a jobbszárny mögött a Königsteini-hídfő megfigyelésére kirendelt Württembergi herceg orosz tábornok pedig segítséget kért, mert Vandamme francia tábornok serege Königsteinnél átkelt az Elbán, megtámadta és visszaszorította, de a pirnai—teplitzi úton helyezkedett el, hogy a jobbszárnyon levő orosz seregnek legalább a hátát védhesse; segítséget kért ugyan Barclay de Tolly orosz gyalogsági tábornoktól, a főszereg jobbszárnyának parancsnokától, de nem kapott.

Augusztus 27-én reggel a csapatok dermedt hidegben, a napok óta tartó esőben, éhségtől és fáradságtól elcsigázva, jó részben lerongyolva, az esőtől elázott töltényekkel állott hadsorba. A franciák reggel megkezdték a támadást s folyton tartó harcok közt a két szárnyat támadták. A jobb

szárnyon délelőtt viasszaszorították az oroszokat és elvágták őket a pírmai úttól, amiáltal a visszavonulás egyik vonala volt veszélyeztetve. Az egybehívott haditanács elhatározta, hogy a pírmai úttal párhuzamosan meg kell támadni a franciákat a pírmai út visszaszerzése végett. Maga a cár küldte el Barclay de Tollynak erre a parancsot, de Barclay a cári parancssal szemben is kifogással élt, azt jelentette, hogy az ágyúkat a drezdai magaslatokról a terep átázottsága miatt nem viheti a völgybe, mert ha az elrendelt támadás nem sikerül, az ágyúkat nem lehet a magaslatra visszaszállítani. Barclaynak ez a jelentése abban a pillanatban érkezett meg, amikor egy ágyúgolyó a cári főhadsegédnek, Moreau tábornoknak mindkét lábát leszakította. Az izgatott helyzetben a cár és mindenki megfélekedett a jelentésről, úgy hogy az válasz nélkül maradt és megfélekedtek a pírmai-út visszaszerzésére tervezett támadásról is. A franciáknak a balszárny ellen intézett támadása szintén sikerrel járt: Meskó tábornok hadosztályát bekerítették, elfogták vagy megsemmisítették. A balszárnyat tehát áttörték, a jobbszárnyat pedig túlszárnyalták, s így a szövetségesek vereséget szenvedtek.

Erre a haditanács elrendelte a visszavonulást. Három oszlopban vonultak vissza: Barclaynak az orosz-porosz csapatokkal Peterswalden, Nollendorfon át kellett volna visszavonulnia, de mivel ezt Vandamme francia tábornok csapataival veszélyeztette, neki kellett volna szabaddá tennie; az osztrák sereg egyik részének Dippoldiswalde—Eichwaldon át, a másiknak pedig a Tharandt-erdőn át Freibergbe kellett vonulnia. Barclay orosz tábornok azonban — nem akarván veszélyeztetni csapatit — nem az elrendelt útra, hanem az osztrák sereg útvonalára rendelte csapatait s így a rossz idő miatt elromlott utakon megzavarta a visszavonulás menetét. Gr. Tolstoj-Ostermann és hg. Württemberg orosz tábornokok mentették meg a visszavonuló sereget a végromlástól, mert ők utat törtek Peterswaldenál s megelőzték Vandamme francia tábornokot. Schwarzenberg herceg, Barclay engedetlen eljárása miatt aug. 28-án arra kérte uralkodóját: vagy bírja rá az orosz cárt, hogy hagyja el a sereget, távolítsa el Barclayt és az orosz seregrészeket rendelje közvetlen az ő parancsa alá, vagy bízzák másra a hadsereg parancsnokságát.¹⁷ A szövetséges tábor egyenlensége a szövetség együttmaradását veszélyeztette a leg súlyosabb pillanatokban. Az utolsó pillanatokban azonban az uralkodók eljárása elhárította a veszélyt. Előljárt e tekintetben a porosz király, az orosz cár. Ostermann jelentésére, ha nem kap segítséget, visszavonul, mindent elkö-

¹⁷ Glaise von Horstenau: *Die Tage von Dresden* 1843. 141. l.

vettek, hogy a segítség rendelkezésre álljon. Ott tartózkodtak a csapatoknál és kitartásra buzdították őket. Ennek köszönhető, hogy az orosz, porosz és osztrák csapatok közre tudták fogni a franciákat és aug. 29. és 30-án megverték és fogságba ejtették Vandamme francia tábornokot seregével együtt. Időközben az északi hadsereg aug. 23-án Grossbeerennél megverte Oudinot francia tábornokot, a sziléziai hadsereg pedig aug. 26-án a Katzbach mellett Macdonald tábornokot. Ezek a sikerek némileg kiküszöbölték a drezdai csorbát, önbizalmat öntöttek a hadseregbe, megértőbbé tették egymás iránt a vezéreket és uralkodókat. Ez látszik a teplitzi szerződésből (szept. 9.), amelyben az uralkodók kötelezték magukat, hogy addig harcolnak, amíg az előre megállapított 6 békepontot végre nem hajtják, és arra is, hogy egyikük sem köt Napóleonnal különbékét.

Széchenyi a Drezda ellen viselt hadjárat minden sanyarúságát végig szenvedte. Leveleiben ismert részletadatok mellett az eddiginél kimerítőbbet is találunk. Széchenyi szerint a szövetséges főhadsereg a melniki haditanács után aug. 18-án arra a hírre, hogy Napóleon Drezdából Bautzen felé vonult, a Schlanban tartott szemle után a szorosokon át a kedvezőtlen idő ellenére bámulatos gyorsasággal vonult át 8 nap alatt és aug. 25-én Drezda előtt állott. A drezdai ütközet első napjáról (aug. 26) csak annyit mond, hogy minden fáradozás hiábavaló volt: a sereg legderekabb csapataiból 6000 embert vesztett, de Drezdát nem tudta elfoglalni. A második nap (aug. 27) téliesen hidegben és szakadó esőben újra ostromhoz fogtak, de mivel Barclay orosz tábornok nem teljesítette Schwarzenberg herceg parancsát,¹⁸ nem támadta meg Pirnánál az ellenséget, az élelemhiány miatt a haditanács határozata szerint visszavonultak Csehországba. A sereg a rossz időben sokat szenvedett, az ellenség is folyton üldözte, de azért aug. 29-én a zöme mégis átkelt a szorosokon. Kulmnál azonban Napóleon erőszakolta az átkelést, s ha ez sikerült volna, a szövetséges sereget nagy veszteség érte volna.

A saját szenvedéseit Széchenyi két (aug. 31-i és okt. 2-i) levelében panaszolja el atyjának. Aug. 31-én Prágából betegen közli atyjával, hogy ellopták köpenyét s 14 napig köpeny nélkül maradt, nagyon megfázott, beteg lett. Aug. 27-én téliesen hideg volt, folyton esett az eső, 10 lépésre nem lehetett látni, reggeltől estig lázas volt és sokat szenvedett. Ehhez hozzájárult még az is, hogy legjobb lovát elfogták ruhászsákjával, pénzével együtt s csak 10 váltóforintja maradt. Lovat kellett vennie 100 $\frac{1}{2}$ -on, a pénzt

¹⁸ Ez helyreigazításra szorul, amint fentebb láttuk.

kölcsön vette Sachs törzsorvostól, de ez kevés volt, azért újabb 50 fl -at kért kölcsön Appel kapitánytól. Prágai gyógykezeltetésére viszont 1000 váltó frtot kért kölcsön Ballabene prágai bankártól. Kéri atyját, fizesse ki e kölcsönöket.¹⁹ Atyja szemrehányással illethette a kölcsönökért, figyelmeztette ígéretére, hogy szükség esetén nem fordul máshoz, csak hozzá; azt is megírta neki, miért nem fordult szükségében hg. Schwarzenberghez. Erre a levélre felel Széchenyi István okt. 2-i levelében. Ebben részletesebb adatokkal egészíti ki a hadi eseményeket és igazolja magát kölcsönei tárgyában. Levelében fájo és elkeseredett hangon feltárja szíve egész keserűségét. Amikor mindenki, írja Széchenyi István, szeretettel és barátsággal van iránta, rossz sorsában épen szülei illetik kemény szemrehányással, nem is kíván tovább élni. Látja, hogy atyjának fogalma sincs a háborúról. A szövetséges hadseregben a legtöbbet az osztrák csapatok szenvedtek Drezdánál, de erről első levelében nem írhatott, mert oly nagy volt a veszteség. Azt sem írhatta meg, hogy köpenyét a kozákok vették el tőle is, a többi tisztól is. Más köpenyt a nagy zavarban nem szerezhetett. Mint futár-tiszt Wittgenstein orosz tábornoktól Barclayhoz, ettől gr. Pahlenhez küldték; 3 nap és 3 éjjel folyton ázott, semmi mást nem vett magához, mint poshadt vizet és rothadt kenyeret. Erre aug. 25-én megbetegedett, de azért félholtan is tovább teljesítette szolgálatát augusztus 29-ig, és még ekkor sem akarta szolgálatát abbahagyni abban a reményben, írja elkeseredve, hogy egy szerencsés golyó véget vet nyomorúságának, de hg. Schwarzenberg tábornagy kegyelmes volt iránta és Prágába szállíttatta. 8 nap múlva megint szolgálatba lépett, ismét hallott néhány golyót füttyülni, a nélkül, hogy megijedt volna. A drezdai ütközetben láza, a rossz idő, az ágyúk döreje növekedtéhez hozzájárult az a baj is, hogy lova poggyászával, pénzével elszabadult, a főhadiszállásig, Banewitzig szaladnia kellett; itt 100 aranyon egy rossz lovat vett, de 500-at is adott volna érte, mert élete akkor még kedves volt, most már semmi sem kell. Prágában tetőtől talpig fel kellett magát szerelnie, csak ruháért és lábbeliért 1700 váltó fr-ot fizetett, sokkal többet, mint amennyit megért, de szerencsés volt, hogy egyáltalán megkapott mindent. Szüleinek bizalommal feltárta helyzetét, azt hitte, hogy úgy is esedékes negyedévi pótléka, tőkéből is 1000 frt.-ja; nem gondolta, hogy megrendíti őket a kiadás, de ha minden alap nélkül kérte volna is a pénzt, remélte, hogy szeretetükben nem tagadják meg kérését. Azok, akik a pénzt neki kölcsönözték, nem uzsorások, mind becsü-

¹⁹ E kölcsöneiről majd minden levelében ír atyjának.

letes ember: Sax doktor törzsorvos és Appel kapitány a főhadiszálláson barátai és tisztársai, szívésségből adták neki a pénzt, Ballabene bankár pedig kamat nélkül. Most nem tudja, mit csináljon. Minden, még a sors is ellene van, nem tud minden ellen harcolni, bocsánatot kér szüleitől, hogy oly sokszor megkeserítette életüket, csak még ez egyszer fizessék meg tartozását, nehogy szegyenben maradjon, a jövőben mindent megtagad magától, inkább éheznek, csak hogy ne kerüljön ily helyzetbe. Csak azt kéri még, szeresék egy kissé, mert ez leghőbb kívánsága; ha ezt nem éri el, semmire sem becsüli az életet. Utolsó szava és lélekzete hála lesz az Istennek mindenért, amit szülei érte tettek. Már itt is látható, hogy Széchenyi István lelke nagyon érzékeny, könnyen fogja el az izgalom és ilyenkor a bajt nagyobb nak látja, mint amilyen tényleg. Gr. Széchenyi Ferenc — mint láttuk — féltő gonddal szerette gyermekeit, dicsérte őket, de figyelmeztette őket hibáikra is, ha szükségesnek látta. Most is így cselekedett. István fia a pénzzel nem igen tudott bánni, szükségesnek tartotta a figyelmeztetést, de azonnal sietett fiát a kényelmetlen helyzetből kiszabadítani: júl. 11-én megírta szemrehányásait, de előtte való nap értesítette Ballabenét, hogy a pénzt rendelkezésére bocsátja; sőt többet is tett, a kért összegzen felül, még 1681 váltóforintot bocsátott rendelkezésére, nehogy kíséretével együtt nélkülözésnek legyen kitéve, de kívánta Ballabenétől²⁰ a Sax- és Appel-féle elismervényeket. Itt ugyan kis akadály merült fel, mert Appel elismervény nélkül adta a pénzt Széchenyi Istvánnak. Amikor ezt közli atyjával, válaszol arra is, miért nem fordult pénzzavarában hg. Schwarzenberghez: mert nagy és fontos elfoglaltságában nem merte zavarni ily kicsinységgel.

Széchenyi Drežda alól aug. 29-én Prágába a „Vörös ház” nevű fogadóba^{20a} szállította magát gyógykezelésre. Amikor már lábadozott, lement a vendéglő közös éttermébe ebédelni. Itt a közös asztalnál úgy nyilatkozott, hogy Ausztria pusztta fenntartásáért küzd, de győzelmei és előhaladásai ellenére tönkre kell mennie. Minden nap jobban közeledik felbomlásához s ennek egy évszázadon belül be kell követ-

²⁰ Ballabene neve ily alakban fordul elő a különböző levelekben: Ballabene, BallaBene és Ballabenewen. A prágai városi levéltár vezetője, dr. Schreiber R. szíves közlése szerint (275/42. Arch.) Ballabene Károly volt a Ballabene és társa bankház egyik tulajdonosa. A *wen* nyilván a másolásból eredő hiba, talán Comp. helyett.

^{20a} A „vörös házra” vonatkozó tudósítással szemben, t. i., hogy vörösre festett magánház volt (N. C. 147—I. jelzettel) Leurs jelentése így hangzik: „Gr. Széchenyi ... zur Herstellung nach Prag gekommen und im „rothen Haus” eingekehrt... Er soupirte nach seiner Genesung im Gastzimmer...” Ez arra mutat, hogy a vörös ház fogadó volt.

keznie, mert egyes részei mindinkább eltávolodnak egymástól. Az asztaltársak nagyobbára poroszok voltak, de volt köztük egy osztrák előkelő besúgó is. Ez a besúgó (Leurs néven tette meg jelentéseit) hozzáfűzi e nyilatkozathoz azt is, hogy ez bizonyára csak visszhangja a gr. Széchenyi Ferenc családjában folyt családi beszélgetéseknek, de a fiatal kapitány rossz akarat nélkül egy borjú oktalanságával vetette oda e szavakat, a poroszok azonban komolyan vették s e nyilatkozatot a porosz király elé terjesztették. Leurs 1814. decemberében beszélt ez ügyben gr. Reichenbach-hal, a gr. Hardenberg porosz kancellár irodájában működő alezredessel. Reichenbach figyelmeztette, hogy ily esetekben nehéz határozott ítéletet alkotni, mert az emberek gyakran ingadoznak véleményükben. Gr. Széchenyi Istvánnal például beszélgetett a kongresszus alatt Magyarországról és a nemzet elégedetlenségéről, Széchenyi ez alkalommal biztosította, hogy az ország nem békételen, s minden a külföldön fontosnak vélt szólam csak üres beszéd; a magyar rendek nem kívánnak a mainál több kultúrát, ki- és bevitelt; az ország sohasem fog fellázadni, hogy a fenti javakat nagyobb mértékben nyerjék el; családjá nagy és gazdag, mert jobbágyaik nem tudnak az új és idegen áramlatokról; minden változás csak szerencsétlenség a birtokosok számára; Ausztria teljesen a birtokosok óhajai szerint cselekszik.²¹ Ez a besúgó-jelentés, mint látjuk, két részből áll: az első Széchenyinek 1813. szeptember elején tett jóslatszerű kijelentése, a második pedig az 1814. novemberében gr. Reichenbach előtt elhangzott nyilatkozata. A kettő egymásnak némi tekintetben ellentmondó. Széchenyi e kettős kijelentéséről és a benne rejlő ellentmondás okáról alább lesz szó.

Széchenyi betegsége alatt nagy dicsérettel szól Prágáról, mert a szövetséges és a francia hadsereg 14.000 sebesültjét szeretettel ápolta, ezért például szolgálhatna mindenkinek. Közel állunk, elmélkedik Széchenyi, a zsarnokság alatt nyögő emberiség megmentéséhez, és minden reményét a Gondviselés igazságosságába, szeretetébe és a szövetségesek erőfeszítésébe veti, amely nehéz ugyan, de szívesen fogadja mindenki, hogy megsegítsék elnyomott embertársaikat a rabláncok széttörésében, és hogy Európa határai közt helyreállítsák a boldogító összhangot. Talán megvalósul a szép álm, hogy a háború után diadalmasan hazatérve örömmel viszontláthassuk rég nem látott barátainkat.

²¹ Leurs jelentését a bécsi rendőrfőhatóság 1814. dec. 22-én terjesztette az uralkodó elé. A jelentés elintézése ismeretlen. A kongresszus alatt előterjesztett besúgójelentéseket Fournier Agost *Die Geheimpolizei auf dem Wiener Kongress* c. művében közölte 1913-ban.

A lipcsei ütközet.

Széchenyi egészsége 8 nap alatt helyreállott, úgy hogy szept. 8-án a teplitzi főhadiszálláson szolgáltra jelentkezett. Atyjához írt levele mutatja, hogy már prágai tartózkodása alatt érdeklődik, milyenek lesznek a következő hadműveletek, de amit ír, csak találgatás volt, mert egyelőre a főserégnek szüksége volt pihenésre és a megriktult sorok rendezésére. Bevonulásakor azonban már megkezdődtek a hadműveletek. Napóleon kereste az alkalmat a harcra. Először is Blücher ellen indult, de Blücher az alapterv szerint visszavonult és kitért a harc elől. Ekkor a főserég különítményei előretörve nyugtalanították a francia előtörést. Napóleon abbahagyva Blücher üldözését visszatért és látván, hogy a cseh határhegységek a szövetségesek birtokában vannak, a főserég ellen vonult. Peterswalden át visszaszorította az előretolt különítményeket, Kulmig hatolt. Széchenyi tudósítása szerint szept. 9-én látta, amikor Napóleon megvizsgálta a terepet. Nagy izgalomban volt a főhadiszállás, mert várta a támadást, de nem állott elég erő a rendelkezésére, a három osztrák hadtest ugyanis az ágyúkkal még hátul volt. Másnap, szept. 10-én már kellően felkészülve várták Napóleont, de a támadás nem következett be. Növelte a szövetséges hadsereg bizalmát a hír, hogy szept. 6-án a svéd trónörökös serege Dennewitznél súlyos csapást mért Ney francia marsall seregére. Napóleon az Érchegységen több magaslat birtokában a szövetséges hadsereg mozdulatait korlátozta, a főserég azért szept. 12-én megtámadta a franciákat, visszafoglalta a hegyeket és visszaszorította a franciákat Berggiesshübelig. Ekkorra azonban, mint Széchenyi írja, Blücher ismét közelebb hatolt Napóleon seregéhez, amire Napóleon abbahagyva a főserég elleni hadműveleteit, Blücher ellen vonult. Blücher azonban ismét került a harcot, ezalatt viszont a főserég különítményei kezdtek támadni. Mint látható, a drezdai ütközet után Schwarzenberg és Blücher szorososan a trachenbergi hadicél szerint működtek. Kitértek Napóleon támadásai elől s csak portyázásokba, kisebb rajtaütésekbe ereszkedtek és ki akarták fárasztani a francia hadsereget. Ezt a harcmodort közli Széchenyi atyjával, s mint írja, legközelebb a sok mozgástól alig marad Napóleonnak katonája; de súlyosbitja Napóleon hadseregének helyzetét a rossz idő, az élelmiszerhiány, mert amíg a szövetséges sereg túlnyomó része pihen és elég élelemmel van ellátva, a franciáknak átmenetileg lóhúst kell enniök, lovaik kidőlnek, embereik a sok gyaloglástól kimerülnek, úgy hogy a béke reményeége mind közelebb látszik. Megálapítja azonban, hogy a franciák rendezett csatákban helyt-

állóbbak, a szövetségesek viszont a csatározásokban, rajtaütésekben erősebbek. Széchenynek is az a meggyőződése, hogy Schwarzenberg haditechnikája (Napóleon kifárasztása) az egyedüli célhoz vezető módszer. A legnagyobb lelkesedéssel jellemzi épen ezért Schwarzenberg egyéniségét. Ebben bizonyára hatással van reá Schwarzenberg közvetlen és udvarias egyénisége, de az osztrák táborok szelleme is. Minden hadisíker ez időben neki tulajdonít, Blücher és a svéd trónörökös sikereit is csak az ő taktikája tette lehetővé. Mint írja, nehezebb dolog egy mozaik hadsereget együtt tartani, mint túlerővel egy-egy kisebb sereget megvédeni. Schwarzenberg folytonos mozdulataival megtévesztette Napóleont, úgy hogy nem tudott Blücher és a svéd trónörökös ellen célt érni. Kulmznál is az ő hidegvére, nyugalma győzött. Könnyű egy egységes hadsereget vezérelni, de mily nehéz Schwarzenberg helyzete a becsvágó Barclay, Wittgenstein és társaikkal szemben, akik nem szívesen szolgálnak alatta s ezeket csak udvariasságával és jóságával kényszeríti az engedelmességre. S mily nehéz a helyzete a cárral, a porosz királlyal, az angol tisztekkel szemben, akik mind érvényesülni akarnak. Mily nemes dolog, hogy Schwarzenberg mindent feláldoz az egyesség kedvéért, ezt tette akkor is, amikor az engedetlen Barclaynak engedte át a kulmi csata vezetését és a győzelem sikerét.

Szeptember 17-én Napóleon ismét betört Csehországba, ismét látták Nollendorf magaslatán, hogy áthatoljon a szoroson, de nem sikerült, a szövetséges had szilárdan megtartotta helyét. Széchenyi három napon (szept. 18., 19. és 20.) állandóan az előrsőn tartózkodott, állandóan úton volt s mint írja, így van ez minden nap. Sokszor gyenge a fáradtságtól, oly sokat kell nyargalnia, hogy lábai néhány collal meghosszabbodtak, ezen felül minden nap megázik, írja másutt, de azért a lehetőség szerint ügyel magára. Egy alkalommal értesíti atyját, hogy Hessen-Homburg örgróf, lovassági tábornok ezredéhez akarja kérni Schwarzenberg tábornagytól; ha ez sikerülne, nagyobb lehetőség nyílnék arra, hogy a háború végén mint őrnagy térjen haza, mert az ezredben századot kapna, míg a táborokban mint rangban nyolcadik futártisztnek kevesebb reménye van az előléptetésére. A tábornagy, úgy látszik, nem engedte meg a cserét. Többet nem is ír a tervről atyjának.²²

1813. szeptember végén a hadihelyzetben fordulat állott be, megérkezett Benningsen orosz tábornok a tartalék se-

²² 1820, ápr. 16-án tényleg a Hessen-Homburgról elnevezett 4. huszárezredbe helyezték át, s itt szolgált lemondása elfogadásáig, 1826. ápr. 15-éig.

reggel, felváltotta a főereget, úgy hogy Schwarzenberg tábornagy megvalósíthatta tervét, balrafordulással Csehországból Lipcse felé vonulhatott, hogy ott a sziléziai és északi sereggel egyesülten megtámadhassa Napóleont. Amikor Blücher okt. 4-én Wartenburgnál, a svéd trónörökös pedig okt. 5-én Dessaunál kikényszerítette az Elbán való átkelést, Napoleon is arra határozta el magát, hogy Lipcsében foglal állást és ott veszi fel a szövetségeseikkel a küzdelmet.

Schwarzenberg tábornagy a főereggel lassan, folytonos csatározások közt okt. 15-én ért Lipcse alá, Blücher és mögötte a svéd trónörökös serege észak-nyugat felől közeledtek. A főereg Blücherrel kapcsolatban már okt. 16-án megtette első támadását Lipcse ellen. A két hadsereg Napoleon seregét félkörben vette körül: északnyugat felől Blücher, nyugat és dél felől Schwarzenberg, úgy hogy Napoleon seregének csak északi és keleti része volt szabadon. A trónörökösről kevés hírt tudott Schwarzenberg.

Blüchernek Schkeuditzból indulva meg kellett támadnia a franciákat és Lipcsébe hatolnia. A főereg minden csoportjának szintén támadnia kellett és Lipcse felé előrehatolnia. Három ponton (Möckern, Lindenau és Wachau) nagyobb ütközet fejlődött. A főereg eleinte visszaszorította a franciákat, de később a franciák ellentámadásba mentek át, és sikerült a főereget visszaszorítaniok, sőt a Lindenau elfoglalásával megbízott Gyulay tábornagy nem tudta a kitűzött feladatot teljesíteni, a Connewitz elfoglalásához fűzött remény sem teljesült, Wachaunál a franciák visszaszorították a főereget. Itt akarta Napoleon a főereget áttörni, s egy lovastámadással Güldengossánál már-már sikerült Napoleon terve, a győzelem érzetében meg is húzatta Lipcse harangjait, de a főeregnek vitéz és elszánt küzdelemmel a döntő pillanatban sikerült a veszélyt elhárítania. Nagyban hozzájárult azonban a veszély elhárításához Blüchernek nagy áldozatok árán este aratott győzelme Möckernnél, mert a francia seregnek jó részét lekötve tartotta. A möckerni győzelem a wachau sikert nemcsak ellensúlyozta, de határozottan túlszárnyalta. Az okt. 16-i ütközet azt lehet mondani eldöntetlen maradt, azt a körülményt, hogy Napoleonnak nem sikerült a főereget áttörnie, biztató jelnek tekintették. A katonák nagyjában mindkét részről megtartották esti állásaikat.

Külön ki kell emelni a güldengossai francia lovastámadást, mert ennek elhárításában Széchenyi is tevékeny részt vett. A franciák a lovastámadással az áttörést ki akarták szélesíteni és előhatoltak a güldengossai magaslatig, ahol az orosz cár és a porosz király tartózkodott. Épen abban a pillanatban érkezett Schwarzenberg a helyszínre, felkérte az

uralkodókat, vonuljanak hátrább. Életírója, Prokesch szerint a tábornagy az ott rendelkezésre álló 3 század orosz gárda lovasságot személyesen támadásra vezette. Friedrich²³ azonban rámutat ez adat legendaszerűségére, továbbá arra is, hogy a francia lovasság száma nem 12.000, hanem csak 2500 lehetett. A valóságnak megfelelő tényállást maga a támadás vezetője, Böhm József őrnagy, a tábornagy szárnysegédje így adja elő: A francia lovasság a gülden-gossai magaslat lábáig jutott, itt egy tömegben megakadt, majd körülrajzotta őket az előbbi támadások után felbomlott saját lovasságunk rendezetlen csoportja. Ezt látva Böhm, engedélyt kért és kapott a tábornagtól, hogy ezeket a vezérlet nélkül maradt lovasokat rendbe szedhesse és az ellenségre vezethesse. A táborokban levő parancsőrtsztek, köztük Széchenyi és az alább említett Schlik kapitány önként csatlakoztak hozzá. E csapattal arcban és oldalban támadtak a francia lovasságra. Az első sorokat szétugrasztották, a hátrább lévők azonban megfordultak és tartalékaik felé vonultak, majd újra megfordulva visszaszorították Böhm csapatát. Ez többször megismétlődött. Az egyik újabb támadásnál a cár kíséretében levő gárdakozások 3 százada a jobb oldalon támadott a francia lovasságra, s így sikerült őket sűrű sorokban az ágyúig visszaszorítani, de itt az ágyúk közt a hátravonuló tartalékoktól gátolva nem tudtak áthatolni, összekeveredtek s csak a kard markolatával lehetett küzdelem, amíg a gomolyag ki nem bontakozott. Ebben a kézfegyverben Böhm szerint, köpenyét darabokra szaggatták, kardhüvelyét lerántották róla. Néhány parancsőrtiszt megsebesült, Schlik kapitány pedig veszélyes fejevágást kapott. Széchenyi 1813. nov. 6-i levelében emlékezik meg e támadásról s némileg kiegészíti Böhm adatait. Schliket az egyik orosz kozák sebesítette meg francia tisztnek vélve őt. Magáról még azt írja, hogy alapos laposvágást kapott a hátára és lovát agyonlőtték. Hozzáfűzi még, hogy örül, mert alkalma nyílott arra, hogy tábornagya bizalmát és bajtársai szeretetét elnyerje.

Október 17-én a főserég folytatni akarta támadását, de mivel a tartalékok az esős idő miatt nem voltak képesek idején megérkezni, délutánig halasztódott a támadás. Délután 2 órakor megérkezett Goltz ezredes, Blücher főhadsegédje, hogy átadja az előző napi győzelemben zsákmányolt francia sást. Tőle tudta meg Schwarzenberg Blücher előző napi möckerni győzelmét is, mert a hír jelentésével még tegnap megbízott parancsőrtiszt (Knackfuss) útjában elté-

²³ Friederich, *Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. c. művében* III. k. 60., 107. és 108. l.

vedt. Minthogy a tartalékok még mindig nem érkeztek meg, a délután 2 órakor tartott haditanács a támadást okt. 18-án reggel 9 órára halasztotta. Erről Schwarzenberg a délután 3 óra körül visszatérő Goltz ezredes útján értesítette Blüchert.

A lipcsei történet egyik írója²⁴ szerint Schwarzenbergnek később aggályai támadtak, vajjon Goltz idején tér-e vissza²⁵ Blücherhez, hogy rábírja az egyidejű támadásra; kívánatosnak tartotta tehát, hogy valaki még az éjjel értesítse Blüchert, hogy 18-án támadjon. Széchenyi önként vállalkozott a merész tetre, hogy a lehető legrövidebb úton ellovagol Blücherhez.

Széchenyinek e kétségtelenül híres lovaglását nem tudta a haditörténet minden részletében tisztázni. 1853-tól napjainkig sokan foglalkoztak e kérdéssel, de *a lovaglás pontos idejére, Széchenyi megbízatására, a lovaglás irányára nézve* az egyes írók adatai eltérők, sőt egymásnak ellentmondanak.

Széchenyi maga 1813-ban alig beszél lovaglásáról. Sógora, gr. Zichy Ferdinánd az első, aki papírra vetette az esetet, feleségének írt levelében. Így tudta meg atyja is fia merész tettét. Zichy szerint a tábornagy *okt. 16-áról 17-ére* való éjjel küldötte el Blücherhez, hogy az okt. 18-i csatára meghívja. A parancs szerint a svéd trónörökös Blüchernek kellett volna értesítenie, de Széchenyi önként vállalkozott arra, hogy a trónörökösöt rábírja a közreműködésre. Széchenyi friss lovon a trónörökös táborába lovagolt, előadta a parancsot, de a trónörökös megtagadta teljesítését. Széchenyi erről írást kért és kapott. Később a trónörökös visszahívatta, s ekkor Széchenyi megszabta az utat a trónörökösnek, ez idején megérkezik a csatába és eldönti a csatát, amely különben elveszett volna. Zichy megnevezi a forrást is, az egész főhadiszállást, amely bizonyíthatja az esetet.

Thielen Maximilian (a br. Langenau szállásmester mellé beosztott) főhadnagy szintén a főhadiszálláson nyert hírekből értesült Széchenyi lovaglásáról. Úgy látszik, ő az első, aki az esetet közzétette. Szerinte a tábornagy *okt. 17-én* kísérete előtt kijelentette, hogy óhajtaná, ha valaki elvinné Blüchernek a felszólítást, hogy okt. 18-án támadja meg ő is Napoleont. Ezt Széchenyi magára vállalta. Blücherhez két út vezetett: egy hosszabb kerülő és egy rövidebb az ellenség sorain át. Széchenyi ez utóbbin haladva este felé céljához

²⁴ Hoen Maximilian: Befreiungskrieg 1813. und 1814. Wien, 1913. 556. és 557. l.

²⁵ Hihető-e az, hogy Széchenyi Goltz több órai előnye mellett korábban érkezék Blücherhez, amikor Goltz már ismert úton tért vissza. Széchenyi viszont nem ismerte az utat?

ért. Blücher kész volt a parancs teljesítésére, de kívánta, hogy a trónörökös is értesíttessék. Széchenyinek erre nem volt megbízatása, de saját felelősségére vállalkozott rá, hogy értesíti. Friss lovakon éjjél körül odaért, teljesítette megbízatását, majd 18-án „a hajnal első sugarainál az ellenség sorain át lovagolva”, visszatért tábornagyához. Hoen fentemlített munkájában Thielenre hivatkozva adja elő röviden az esetet s csak abban tér el, hogy szerinte Széchenyi nem *este felé*, hanem *10 órákor este* ért Blücherhez.

Széchenyi a lovaglás időpontjáról 1844. okt. 28-án nyilatkozik a felső táblán a közös teherviselés ügyében mondott beszédében. Díszmagyarban rendjeleivel jelent meg s ezt azzal indokolta, hogy „tizenny napja és 30 éve”,²⁶ a lipcsei csata másodnapján a hős Blücher tábornok táborába küldetvén, amikor *szürkületkor* hozzáérkezett, a tükör előtt haját rendezve és porozva lelte. Azzal indokolta ezt, hogy „ma azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat parádéra szokták felöltetni, mi pedig mindnyájan a legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban akarunk megjelenni az ütközetben”. Ha az 1844. okt. 28-ból levonjuk a 31 évet és 11 napot, megkapjuk azt a napot, az okt. 17-ét, amelyen Széchenyi *szürkületkor* Blücherhez ért.

Látjuk a fentiekből, hogy az időpontra eltérők a vélemények. Egyesek szerint Széchenyi okt. 16-án, mások szerint 17-én indult útra.²⁷ Kinek van igaza? Ezt eldönti az, ha tisztában vagyunk avval, milyen feladatot kellett Széchenyinek elvégeznie. Széchenyinek egy parancsot kellett elvinnie Blücherhez. Széchenyinek van egy eddig ismeretlen, Döblingben, 1848 szeptemberében írt feljegyzése, amely egyedül lipcsei lovaglásának történetét foglalja magában. Ebben azt írja, hogy tábornagya 1814 okt. 17-én Blücherhez intézett, hivatalos irat kézbesítésével bízta meg. A tükör előtt találta, amint borotválták és legszebb ruhájába öltöztették s e szavakkal fogadta: „No ma megkezdődik a harc és az nehéz nap lesz, azért veszem fel vasárnapi ruhámat.” Miután elolvasta a hivatalos iratot, hadsegédéhez utasította, aki újabb parancsal Bernadotte-nak onnan még messzefekvő hadiszállására küldötte. A szövetségesegek nagykiterjedésű körben zárták körül a francia sereget, azért veszélyes volt

²⁶ Téves 31 helyett.

²⁷ Ullmann Henrik: Geschichte der Befreiungskriege 1813. und 1814. II. k. 29. l. Megemlíti, hogy Böhm József állítása, hogy Széchenyt aug. 16-áról 17-ére következő éjjel küldték el, emlékezeti hiba. Széchenyi döblingi feljegyzése és 1844. okt. 28-i beszéde ezzel szemben azt bizonyítja, hogy Böhm állítása a valóságnak megfelel, s így nem emlékezeti hiba. Böhm az egyetlen közvetlen kortanú, vele szemben Thielen csak a hallott hírt jegyzi fel.

lovaglása, és egyes pontokon a megkezdett előörsi harcok miatt nagy kerülőt kellett megtennie, s így csak késő éjjel érkezett meg a trónörököshöz. Ez tollba mondta, hogy milyen rendelkezéseket tett csapatainak a következő napi felállítására nézve, mert Schwarzenberggel és Blücherrel egyet-értően kellett intézkednie.

Ezután vacsorához ült, majd virradatkor összeszedve hivatalos iratait, lóra ült, de csakhamar észrevette, hogy lova a tegnapi erőltetett lovaglástól annyira kimerült, hogy nem képes rajta a kitűzött határidőre visszatérni. Felkereste tehát hg. Liechtenstein Móric hadtestét, s ez friss lovat bocsátott rendelkezésére, Ezzel tovább lovagolt, majd egy ligetben néhány francia vértest látott meg holtan. Az egyikről leoldotta, magára csatolta 5 láb hosszú kardját és így érkezett meg főhadiszállására épen akkor, amikor Schwarzenberg tábornagy lóra szállott. Átadta a hivatalos iratokat azzal, hogy a benne levő haditerveket ő diktálta le. A kardra és lovára is színezett mesét mondott el.

Később Széchenyi e színezéseket megbánta és visszavonta. 1830-ban a Duna vízi akadályait kutatva egy bárkán lehajózott a Fekete-tengerig. Útközben nagy betegség érte, későbbi betegségének első rohama fogott erőt rajta. Nagy lázban feküdt. Megérintette a halál szellelte. A Duna közepén, az emberektől elválasztva, Istenhez fordult. Bevallotta hibáit és élete ostobaságait barátjának és naplójának. Ezek közt van a lipcsei csatára vonatkozó is így: (Naplók III. k. 90. l.): „Bey der Schlacht von Leipzig componire ich einen Roman, — von Wegabschneiden, todgeschossenem Pferd, den ich Schwarzenberg, Metternich und wer es hören will, debutire —, kein wahres Wort.“

A fenti adatokból kiderül, hogy Széchenyinek legalább három nap kellett arra, hogy a rábízott feladatot teljesítse: *egyik este indult el a főhadiszállásról, másnap hajnalban ért Blücherhez, innen egész napon át lovagolt a trónörököshöz, oda késő este ért, a harmadik nap virradatkor indult hazafelé.* Így tehát kétségtelen, hogy Széchenyi csak okt. 16-án este kaphatta a rendeletet. A tábornagy ebben értesítette a két hadsereg vezérét az okt. 16-i ütközet eredményéről s hogy másnap folytatja a harcot, közvetítette egyúttal az uralkodók felhívását, hogy ebben működjenek közre ők is. Ez kiviláglik abból a jegyzőkönyvből, amelyet a trónörökös táborában okt. 18-án éjtszaka vettek fel. Ez kijelenti, hogy miután hg. Schwarzenberg tábornagy gr. Széchenyi kapitány (3 hónapja másodkapitány) útján közölte, hogy ő felségeik, Sándor cár, az osztrák császár és a poroszok királya meg akarják az ellenséget támadni (a kelet nincs kitéve, de Goltz útján Blücher tudta, hogy okt. 18-án), és hogy kívánják,

hogy az északi és a sziléziai sereg a vállalkozásban közreműködjek, és miután Blücher tábornok a trónörökös hívására ennek főhadiszállására érkezett, megegyeztek, hogy Blücher 30000 embert ad át a trónörökösnek, hogy Tauchán át megtámadja Napoleont, Blücher viszont megmaradt seregével Lipszénél megtartja állását. Ha Napoleon teljes erejével a két seregre törne, egymást kölcsönösen megsegítik, amíg a főszereg segítségét nem küld.

Meg kell jegyezni azt is, hogy okt. 17-én, az ütközet második napján Blücher megtámadta a franciákat, abban a véleményben lévén, hogy a főszereg is folytatja a harcot. Kémény küzdelemben elfoglalta Blücher Gohlis községet és egész Lipszénéig hatolt. Ezután abbahagyta a harcot valószínűleg azért, mert tudomást szerezhetek arról, hogy a főszereg nem harcol.

Térjünk át most az útvonalra, amelyet Széchenynek meg kellett tennie. Okt. 16-án, az ütközet befejezte után, Schwarzenberg visszatért főhadiszállására, Röthába. Mint-hogy sem Blücherről nem volt biztos híre, a trónörökösről meg egyáltalában tájékozatlan volt, szükségesnek látta, hogy felhívást intézzen hozzájuk. Így kapta Széchenyi a megbízást a felhívás kézbesítésére. Blücher főhadiszállása okt. 16-án reggel Schkeuditzben volt. Röthából Schkeuditzbe a legegyszerűbb út vezetett az ellenség vonalán kívül Böhlen, Zwenkau, Markranstädt, Dölzig községeken át. Ez légvonalban több mint 25 km., a valóságban több mint 30, de Széchenyi Blüchert nem találta már itt, mert e napon elfoglalván Möckernt, Lindenthal körül volt a főhadiszállása. Ez viszont újabb 8 km. Minthogy az esőtől az utak rosszak voltak, este 9-től reggel 5-ig tehát kb. 8 órán 38 km-t tett meg, ami elég szép teljesítmény. Lindenthalból Breitenfeldig rövid az út, viszont a trónörökösnek okt. 17-én reggel még Landsbergben volt a főhadiszállása. Széchenyi ide tartott, de közben már a trónörökös előrehaladt Breitenfeldig s ide csak délután érkezett. Így megmagyarázható az, hogy miért kellett Széchenynek egész nap lovagolnia, míg este meg nem találta a trónörökösöt Breitenfeldben. Breitenfeldből okt. 18-án visszaindult Röthába. Megmondja, hogy útját hg Liechtenstein Mórícnak hadteste felé vette, hogy fáradt lova helyett frisset kapjon. Liechtenstein Schönau előtt állott Lindenaual szemben. Breitenfeldtől Rötháig légvonalban az út 23 km, a valóságban bizonyára 30 lehet, ezt az utat 4 óra alatt téve meg, valóban szüksége volt friss lóra, hogy még idején Röthában találja tábornagyát. Látjuk tehát azt is, hogy nem volt szüksége útrövidítésekre, mert a lehető legrövidebb út állott rendelkezésére, az első és a harmadik napon. Mint futártiszt úgyesen és pontosan teljesítette farsztó kötelességét és az-

zal, hogy a trónörökös választás idején elhozta, lényegben elősegítette a szövetséges hadsereg diadalát. Széchenyi nem követett el önkéntes vállalkozást, de életét kockáztatva, vitéz katonához méltóan járt el megbízatásában.

Okt. 18-án reggel Napoleon körül volt véve minden oldalról. Megindult a heves támadás, de a franciák vitézül védekeztek, mert akkor már kiadta Napoleon a visszavonulásra vonatkozó intézkedéseit: legelőször is azt, hogy Lindenautól Weissenfelden át a Rajnához vezető utat szabaddá kell tenni. Ez sikerült is, mert a franciák visszaszorították Gyulaynak hadtestét. Lipcse keleti részén a franciák lassan visszavonultak, de estig nem sikerült Lipcsét elfoglalni. 18-án éjjel elvonult Napoleon seregének egy részével (kb 100,000 ember), s a hátrahagyott védők még 19-én is harcoltak. Harc után csakhamar elesett Lipcse, és a szövetségesek bevonultak Lipcsébe. Az okt. 20-a a kitüntetések napja volt. A kitüntetettek közt volt Széchenyi is. Schwarzenberg jelentésében névszerint megemlítette azok közt, akik a güldengossai rohamban vitézül harcoltak. Ezért I. Ferenc a Schwarzenberg személyéhez beosztott összes futártiszteket egy fokkal előléptette. Így lett Széchenyi elsőkapitány (századparancsnoki rangban). Sándor cár pedig bizonyos számú rendjelt küldött az osztrák főhadiszállásra, s ez úton kapták meg Széchenyi és a többi futártiszt a kapitánynak megfelelő Wladimir-rend IV. osztályú keresztjét.

A lipcsei ütközet után a szövetséges hadak három oszlopban üldözték a menekülő franciákat. Több alkalommal igyekeztek megakadályozni, így pl. Kösennél, a visszavonulási utat, de nem sikerült. Hanau-nál viszont a bajor-osztrák sereg állotta el Napoleon útját, de Napoleon okt. 30. és 31-én megverte a bajor-osztrák sereget, úgyhogy elvonulhatott a Rajnához s november 2-án seregével átkelt a Rajnán. A szövetséges seregek nyomában nov. 5. és 6-án vonultak Frankfurtba, de a városban magában később csak az uralkodók, a hadsereg főhadiszállása és az államférfiak voltak elhelyezve, mert tanácskozni kellett arról, hogy mi a további teendő. Széchenyi Frankfurtból értesíti szüleit a mozgalmas és fáradtságos napokról. Megírja, milyen borzalmas volt az út Frankfurtig, mert legalább 15000 ember és 10000 ló hullája borítja az utakat, s csak ezeken át lehet közlekedni; hogy az út melletti falvak leégtek vagy ki vannak fosztva. Közli azt is, hogy egy ideig Blücher tábornokhoz volt beosztva, s csak néhány nap múlva, a frankfurti bevonulás után tért vissza Schwarzenberg főhadiszállására. Értesíti arról is, hogy a Kösen melletti csata alkalmával kidúlt alóla szürke lova, amely 48 óra hosszat éjjel-nappal hordta a nélkül, hogy félfont szénát is kapott volna. Panaszkodik, hogy most

csak 5 lova van, s ez kevés, mert 2 kell lovászainak, 1 szolgájának, 1 a poggyásznak, s így csak egy áll rendelkezésére, ez pedig kevés. Atyja meghallgatta panaszát, mert annyi pénzt bocsátott rendelkezésére, hogy embereivel együtt felszerelhesse magát és lovakat is vásárolhasson. Frankfurtban egyelőre jól érzi magát, mint írja, úgy, mintha az elpuhult Capuában volna.

VISZOTA GYULA.